

АСПЕКТИ НА ИНТЕРКУЛТУРНОТО ОБРАЗОВАНИЕ
В ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

Ваня Кильовска

ASPECTS OF INTERCULTURAL PRE-SCHOOL EDUCATION

Vanya Kilyovska

Abstract: The study traces the latest changes in the Bulgarian educational system related to the development of intercultural competence in pre-school education. It outlines the basic aspects of pre-school intercultural education and the process of integration of children with different language, cultural, and ethnic background and religious affiliation.

Key words: intercultural education, pre-school education, cultural identity, intercultural dialogue

Резюме: Разработката разглежда последните промени в българската образователна система, свързани с интеркултурното образование в предучилищна възраст. Описани са някои от основните аспекти на интеркултурното образование в предучилищна възраст и процесът на интеграция на деца с различна езикова, културна, етническа и религиозна принадлежност.

Ключови думи: интеркултурно образование, предучилищна възраст, културна идентичност, интеркултурна диалогичност

Настоящата разработка си поставя за цел да очертае основните аспекти на интеркултурното образование в предучилищна възраст с оглед на последните нормативни промени в българската образователна система и в светлината на актуалните процеси на нарастваща глобализация и миграция.

Ще започнем с няколко терминологични уточнения. Терминът **интеркултурно взаимодействие** се налага все повече в различните научни и социални сфери за сметка на **мултикултурно** и **транскултурно взаимодействие**. Причината за това е, че докато **мултикултурност** или **плурикултурност** е термин, който касае всяко отделно общество или общност, които в нашето съвремие са съставени от индивиди и групи, характеризиращи се с различни субкултури на етнически, възрастов, професионален или друг признак, а **транскултурност** касае по-скоро отношенията между културите, отколкото тяхното взаимодействие, то **интеркултурността** касае динамиката на процесите на взаимодействие на културите (Кильовска, 2010: 145).

Понятията **интеркултурно взаимодействие** и **интеркултурно обучение** се налагат в Западна Европа и САЩ още през седемдесетте години на миналия век, но днес тези въпроси са особено актуални в светлината на разширяването на Европейският съюз и на световната глобализация. На 25.02.2007 г. Европейската комисия излезе със специален доклад на тема *Междукултурното обучение*, третиращ темата дали хората от различни култури могат да живеят един до други в едно „многокултурно“ общество, или могат да образуват едно „междукултурно“ общество с по-дълбоки взаимодействия, и какви биха били последствията от това. Основни акценти в доклада са поставени върху въпросите:

– Какво е въздействие на културното разнообразие върху отделните личности?
 – Ще можем ли да се справим с ежедневно многообразието около нас?
 – Могат ли различните културни общности да живеят заедно въз основа на взаимно приемане и уважение?

– Какъв път трябва да извървим, за да стигнем до хармонично мултикултурно общество и с какви трудности ще се сблъскаме?

– Ако нарастващото многообразие се приема от някои като заплаха за тяхната идентичност, то какви нови критерии и ориентири можем да намерим и как ще се измени разбирането за идентичност?

През изминалите от излизането на доклада десет години бяха публикувани редица културни, образователни и нормативни текстове на различни учени и институции по въпросите на интеркултурното образование в новия световен и европейски контекст. Като най-важни бихме могли да посочим Лисабонската конвенция, Атинска декларация на европейските министри на образованието по въпросите на интеркултурното образование в новия европейски контекст, Програма „Европа 2020“ – Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж и проектът на ЕС „Новото интеркултурно предизвикателство към образованието: религиозното образование и диалога в Европа“.

В центъра на вниманието на настоящата разработка са преди всичко последните промени в българската образователна система и свързаните с тях основни аспекти на интеркултурното образование на децата в предучилищна възраст.

Един от основоположниците на интеркултурната дидактика в европейски мащаб е французинът Жан Луи Порше. Според него основните аспекти на интеркултурното обучение са следните:

➤ В нашето съвремие всяко едно общество е мултикултурно. В него съжителстват различни култури, преплитат се, противопоставят се и се трансформират неусетно. Вече не съществуват хомогенни общества.

➤ Всички култури са еднакво ценни и равностойни. Културата е сбор от проявления, едновременно кохерентни и противоречиви, отличаващ се със специфични ценности, референтна и регулираща система.

➤ В съвременните условия всяко обучение се извършва в мултикултурен контекст. Ролята на преподавателя е да отличи тези култури и да е обучен как да ги използва.

➤ Използването на мултикултурността като предпоставка за интеркултурно обучението се базира на установяване на общи черти, допирни точки, връзки, заемки и обмен между културите. Не става въпрос само за това, да осигурим хармонично съвместно съществуване на различните култури, а да ги поставим в процес на реципрочна динамика, да покажем стойността им, контактувайки с тях (Порше, 1995: 132).

Както всички знаем, светът се глобализира и образователната система на всяка страна трябва да отговори на тези нови тенденции. В Република България, както и навсякъде в Европа и по света, образователният процес обхваща деца от различни етноси и раси. Мултикултурната група от обучаеми се превръща от изключение във все по-често срещано явление. Тези тенденции неминуемо влияят върху Българската образователна система. Интеркултурното образование, интеркултурното обучение и интеркултурното възпитание са обект на дискусия в нашите научни среди през последните години и са в основата на редица промени в образователната ни система на всички нива, включително и в сферата на предучилищното образование.

В българските научни среди бяха проведени множество изследвания и дебати на тема интеркултурно образование. Според Иван Иванов, който е един от най-изявените специалисти в нашата страна по проблемите на интеркултурното образование, то е „... образование, свободно от уклони и предразсъдъци, изследващо другите перспективи и култури, вдъхновено от целта за формиране на деца, чувствителни към множество жизнени пътища, различни способности за анализ на опит и идеи, отхвърляща всички форми на дискриминация в обучението и междуличностните отношения в училище спрямо деца, които са жертви поради техните уникални културни характеристики (етнически, расови, лингвистични, полови и т.н.)“ (Иванов, 1999: 103).

Според друг български изследовател в областта, Симо Иванов: „Интеркултурното възпитание е много важен аспект на педагогическото взаимодействие в съвременната детска градина. То следва да се реализира независимо от обективната наличност или липса на интеркултурна среда в детските

групи. Този аспект на взаимодействието обогатява социалната компетентност на детето от подготвителната за училище група, като го подготвя за живот в дух на толерантност, разбирателство и сътрудничество между хора, принадлежащи към различни етнически, национални, религиозни и културни групи и общности ведно свободно и демократично общество.” (Иванов, 2012: 115).

Янка Тоцева, която посвещава много от изследванията си на интеркултурната комуникация, прави следните терминологични уточнения: „Понятията „интеркултурна комуникация”, „интеркултурно общуване” и „интеркултурен диалог” са синоними, защото с тях се описва едно и също, а именно обмен на вербална и невербална информация, знания, опит и емоционални преживявания, основаващите се на приемане на другостта, признаване на правото ѝ на съществуване, съпътствано от уважение към нея, между участници в комуникативния акт, принадлежащи към различни култури, но не винаги говорещи различни езици.” (Тоцева, 2016: 4).

Интересна е и гледната точка на Веселина Петрова, която изследва познавателните възможности на 3–4-годишните деца и разработва педагогическа технология за развитие на устната реч в първа възрастова група. Сред съществените социално-педагогически задачи авторката посочва: „... формиране на интерес и положително отношение поне към един чужд език на страна от Европейската общност“ (Петрова, 2007: 13). Това обогатяване на ежедневно общуване с въздействия и на друг език своевременно разширява езиковите представи. 3–4-годишните деца проявяват нов тип комуникативни способности. Формират практически умения за обмен на информация, като си служат с образци от комуникативната практика на роден (първи) език и друг – чужд (втори, трети и пр.). Предразполага се проявяването на металингвистични способности, които са изключително необходими на човека в 21. век.

Последният нормативен документ в нашата страна, свързан с интеркултурното образование, е **Наредба № 13 от 21.09.2016 г. за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование**¹. Тя е издадена от министъра на образованието и науката и е в сила от 11.10.2016 г. Според чл. 2. на тази наредба „Гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование се осъществяват в училищата, детските градини и центровете за подкрепа за личностно развитие в системата на предучилищното и училищното образование.” В **глава втора на наредбата Същност и цели на гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование** се казва, че „Интеркултурното образование е насочено към усвояване на знания за различни измерения на културните идентичности и за основни характеристики на интеркултурните отношения, формиращо позитивно отношение към разнообразието във всички области на човешкия живот, както и умения и нагласи за конструктивни взаимодействия в мултикултурна среда.” Според наредбата целите на интеркултурното образование са следните:

1. Изграждане на автономна и активна личност, която:

а) зачита значимостта на всяка човешка личност в многообразието от нейните идентичности, признава правото и ценността на различието, приема равнопоставеността на всички в общото социално пространство;

б) осъзнава и цени своята културна идентичност.

2. Във връзка с функционирането на всяка образователна институция като автономна, активна и саморазвиваща се общност, целта е това да са институции, които създават позитивна образователна среда за диалог между представителите на различните културни общности в зависимост от тяхната възраст и компетентности, включително и чрез формите на ученическото участие и самоуправление.

В **глава трета, Начини и форми на осъществяване на гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование чл. 5.** се посочва следното:

(1) „В предучилищното образование гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование се осъществяват във всички възрастови групи:

1. интегрирано в обучението по образователните направления;

2. интегрирано в допълнителни форми на педагогическо взаимодействие;

3. като самостоятелно образователно направление, когато иновативна или авторска програмна система предвижда това.

(2) Начините и формите на осъществяване на гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование за различните възрастови групи се определят в програмната система на

детската градина или училището, която се разработва по реда и при условията на държавния образователен стандарт за предучилищното образование.”

В **четвърта глава** на наредбата са определени рамковите изисквания за резултатите от обучението по интеркултурно образование. По отношение на **предучилищното образование** изискванията са следните:

Област на компетентност: **културни идентичности** – знания, умения и отношения в резултат на обучението детето:

➤ усвоява знания за празници и обичаи, традиционни за различни културни общности в нашата страна.

Област на компетентност: **културна осъзнатост** – знания, умения и отношения – в резултат на обучението детето:

➤ разпознава културни различия в играва, познавателна и приложно-продуктивна дейност;

➤ сравнява норми на поведение в културно различен битов и празничен контекст;

➤ преживява чрез играва дейност значимостта на традиции, обреди и обичаи, характерни за неговата/нейната културна общност.

Област на компетентност: **културни различия, толерантност и конструктивни взаимодействия** – знания, умения и отношения – в резултат на обучението детето:

➤ се отнася толерантно към прояви на културни различия;

➤ развива базови умения за общуване в процеса на играва дейност в мултикултурна среда;

➤ уважава и цени национални символи и ритуали.

Област на компетентност: **интеркултурно образование и права на човека** – знания, умения и отношения – в резултат на обучението детето:

➤ притежава базови представи за правата на детето.

За да отговори на изискванията на тази наредба, педагогическият персонал на детските градини трябва да бъде запознат с основните аспекти на интеркултурното образование и обучение и с понятията интеркултурна компетентност, интеркултурна комуникация, интеркултурна диалогичност и интеркултурен подход. Важен аспект на работата на педагозите в предучилищна и училищна възраст е традиционното за България културно, езиково, етническо и религиозно многообразие, от една страна, а от друга – това са засилените процеси на миграция в последните месеци. В тази връзка ще се опитаме да очертаем основните аспекти на работата на педагогическия персонал в детските градини, свързана с първоначалното интегриране на деца с различна културна, езикова, етническа и религиозна принадлежност и създаването на толерантна и дружелюбна атмосфера в групата като част от процеса на интеркултурно образование.

Според нас педагозите трябва да имат основни познания в области като **култура и идентичност в ранното детство, социо-афективно развитие на детето в мултикултурен контекст и роля на овладяването на нов, чужд език в процеса на интеркултурно обучение.**

Ще се спрем на основните аспекти на тези три базисни елемента на интеркултурното образование в предучилищна възраст, както и на някои методи и средства за обучение, подходящи за постигане на целите на интеркултурното образование в тази възраст.

Култура и идентичност в ранното детство

➤ културата е неразделна част от нашата идентичност;

➤ детето се запознава с основните елементи на обкръжаващата го култура несъзнателно, под влиянието на родителите и средата и при достигането на 5 или 6-годишна възраст тази култура е вече усвоена;

➤ признаването и зачитането от обкръжението на детето на неговата идентичност, такава, каквато то я усеща и осъзнава, е основна човешка необходимост;

➤ непознаването или незачитането на културната идентичност на детето води до заплахата от нарушения в образа, който детето е изградило само за себе си.

Социо-афективно развитие на детето в мултикултурен контекст

1) Запознаване на децата с различни култури и окуражаване на приемането им и уважението към тях.

За да улесним интегрирането на децата в предучилищна възраст с различна културна идентичност и на техните семейства и да осигурим хармоничната работа на групата, първата ни и основна

задача е запознаването на децата с различните култури, които ги заобикалят. Важно е да привлечем вниманието им не само към различията, а и към приликите между културите среди, като едновременно с това възпитаваме уважение към културните различия. Децата, които са преминали през такова интеркултурно обучение, по-рано осъзнават собствената си идентичност и разбират, че съществуват различни житейски поведения. По този начин предотвратяваме и изолацията, която съпътства идентифицирането на детето с конкретна етническа и религиозна група. Такъв тип обучение улеснява отварянето към другите и формирането на представи за себе си и за другите, както и осъзнаване на различията. Тези елементи от социо-афективното развитие на детето са особено важни в мултикултурен контекст.

Основни методи и средства за обучение

➤ тематични групови дейности под формата на беседи, образователни и ролеви игри в рамките на педагогическите ситуации (Възможни теми: *Аз и моето семейство, Аз и моите приятели, Аз и другите, Нашите празници, Празниците на другите, Коледа по света* и др.);

➤ откриване и опознаване на света и на различните етноси, култури, езици и религии с помощта на детската литература, музиката, медиите, изобразителното изкуство, изображения и материали, донесени от самите деца.

2) Осигуряване на усещане за сигурност и принадлежност към средата в групата.

От основно значение в предучилищна възраст е и осигуряването за детето на среда, която да го кара да се чувства сигурно и която му осигурява връзки с родната му култура, за да улесни формирането на позитивно отношение и интегрирането му в средата на детската градина.

Основни методи и средства за обучение

➤ Осигуряване за децата на **разнообразни игрови материали, представящи различни култури**. Това могат да бъдат различни предмети, характерни за други култури (дрехи, аксесоари, играчки), които са донесени от пътувания на персонала на детската градина или от самите деца и родителите им. Този подход е окуражаващ както за децата, представители на други култури, така и за семействата и средата им, ако те са наскоро пристигнали в страната.

➤ Редовно **обновяване на този своеобразен мултикултурен реквизит** (представяне и включване в педагогическите ситуации на кукли с етнически облекла, храни и продукти, които не са познати за цялата група, различни транспортни средства и т.н.).

➤ Подчертаване на **значението на родната култура и на семейството на всяко дете**. Целта е, от една страна, обогатяване на колекцията от предмети, характерни за различни култури, а от друга – осигуряване за всяко дете на среда, която да е по-близка до семейната му.

➤ **Обогатяване на мултикултурната атмосфера в групата** чрез излагане по стените на помещенията на надписи и афиши на различни езици, фотоси на културни и исторически забележителности от различни страни.

➤ Включване в менюто на децата на **ястия и храни с различен произход**, но адаптирани към детския вкус.

➤ Осигуряване на **разнообразна музикална среда** чрез детски песни на други езици, екзотични ритми и музикални инструменти от различни краища на света.

Този подход трябва да бъде обясняван на децата и семействата, особено в случаите с новоприето в групата дете или с новопристигнало дете от друга етническа група.

3) Роля на детския учител.

Ролята на детския учител е особено определяща в случаите с прием на деца с различен културен произход. Връзката и отношенията между децата и възрастните са изключително важни в мултикултурна среда. Отношенията на детето с възрастните в приемащата среда са тези, които могат да му осигурят хармонично адаптиране в новата среда, за да опознае то по-добре нейните правила, да научи новия за него език и преди всичко, да се почувства сигурно и прието. Контактите на детето с учителя и с персонала в детското заведение често се оказват първият му реален досег до новата за него култура. Точно в тази среда то осъществява и първите си опити за отваряне към културните различия.

Основни методи и средства за обучение

➤ В началото учителят трябва да разбере специфичните нужди на детето на базата на ежедневни **наблюдения** на поведението му и да **сподели впечатленията си с родителите**, за да се увери в тяхната достоверност.

➤ В случаите с новопристигнали деца с различна културна идентичност семейството е основен източник на информация и път към разбиране на нуждите им. Проявявайки интерес към семейството на детето и опознавайки го, учителите по-бързо започват да си взаимодействат с детето и да го напътстват. За да бъде това взаимодействие оптимално, учителят трябва добре да опознае културната и семейна среда на детето.

➤ Ролята на контакта с родителите е особено важна в началото, но не намалява с времето. Тези контакти са начин за обмен на информация за културните различия и за различията в образователната сфера, които средата предполага. Впоследствие **срещите с родителите** са важни във връзка с правилното тълкуване на поведението и на нуждите на детето, за да може преподавателят да отговори на тях адекватно. Учителят трябва, от една страна, да приеме различията в поведението и навиците му, а от друга – да му покаже правилата, които трябва да следва в новото обкръжение и да обясни техния задължителен характер и значението им. Учителят и персоналът на детската градина трябва да проявяват разбиране към различията в реакциите и поведението на детето, тъй като то е привикнало към друга среда и се изразява различно и същевременно трябва да го подпомогнат да се приспособи към новия начин на изразяване и поведение в групата.

➤ Работата на персонала в детската градина трябва да е организирана така, че учителят да има възможност и време да осъществява тези редовни контакти с родителите на новопристигнали деца с различна културна идентичност.

Овладеяването на нов, чужд език

Окуражаване, улесняване и подпомагане на детето в процеса на овладяване на новия език

Езикът е един от основните фактори в процеса на интегриране на деца с различна езикова, културна и етническа принадлежност. Приемането на дете, което говори различен от основния за групата език, трябва да се осъществи на базата на толерантно отношение към различието и към родните за него език и култура. Учителите и персоналът на детското заведение имат за цел да улеснят изразяването на детето и постепенното му навлизане в новия за него начин на комуникация. Тъй като езикът е универсално средство за изразяване и комуникация, овладяването на официалния – в нашия случай българския език, е основополагащо и за детето, и за семейството му. Определящ фактор е за интегрирането на детето в новата среда и в образователния процес в предучилищна, а по-късно и в училищна възраст. Осигуряването на положителна и окуражаваща емоционална среда е особено важно при овладяване на чужд език в ранното детство. Ролята на учителя е да осигури на детето такава среда и да адаптира своята, а и работата на групата в рамките на възможното, към нуждите на новопристигналото дете. Когато детето се чувства сигурно и има добра емоционална връзка с персонала и с останалите деца в групата, то се чувства и по-предразположено към овладяването на новия за него език.

Основни методи и средства за обучение

➤ Полезен подход е комуникирането на майчиния език още при приемането. За да подпомогне детето да започне да се изразява със средствата на новия език, учителят е необходимо първо да си постави за цел да **научи няколко основни думи и изрази на майчиния език на детето**. За тази цел може да си помогне с речници, разговорници или да се обърне към специалист по съответния чужд език.

➤ Ползотворен в такива ситуации е и **контактът с родителите**. Добре е да ги помоли да запишат и произнесат няколко думи и изрази на съответния език, с които да улеснят контакта на работещите в детската градина с детето при основни режимни моменти като хранене, обличане и излизане навън, за да бъде успешно успокоявано в кризисни ситуации.

➤ Използването на **пиктограми** също е подходящо и улеснява детето в първоначалното осъществяване на връзка между образ и понятие на чужд език и съответно овладяването на новите комуникационни средства.

➤ Друг важен компонент от работата на учителя е да декодира **невербалните начини на комуникация**, с които си служи детето, и да се постарее да му помогне да различава и разбира невербалните комуникативни средства, характерни за българския език, за да може то, от една страна, да бъде разбрано, а от друга – да разбира комуникативния контекст на етапа, на който все още не владее добре новия език.

Като спазваме основните принципи на интеркултурното образование, е важно, от една страна, да подпомагаме детето в усвояването на нов език, а от друга – да уважаваме правото му да общува на майчиния си език и да продължава да го поддържа и усъвършенства. Детето с различен културен произход и всички деца в групата трябва да бъдат възпитавани в толерантност към всички езици, култури, етноси и религии.

Това според нас са само някои от основните аспекти на работата на педагогическия персонал в детските заведения, свързана с първоначалното интегриране на деца с различна езикова, културна, етническа и религиозна принадлежност и създаването на толерантна и дружелюбна атмосфера в групата като част от процеса на интеркултурно образование.

В заключение трябва да посочим, че **Наредбата за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование** е в сила едва от няколко месеца. В тази връзка предстои много експериментално-педагогическа работа по посока осъществяването на основните цели в съответните области на компетентност, посочени в наредбата, знанията, уменията и отношенията в резултат на обучението на децата и методите и средствата за обучение, които ще бъдат обект на бъдещи изследвания и разработки.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Наредба № 13** от 21.09.2016г. за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование, Обн. – ДВ, бр. 80 от 11.10.2016 г., в сила от 11.10.2016 г. Издадена от министъра на образованието и науката.

ЛИТЕРАТУРА

Иванов, И. (1999). *Интеркултурно образование. Курс лекции. III.* Шумен, с. 103. // **Ivanov, I. (1999).** *Interkulturno obrazovanie. Kurs lektzii. III.* Shumen, 103.

Иванов, С. (2012). Основи на интеркултурната диалогичност в подготвителната група на детската градина (6–7-годишни деца). – В: сб. *Съвременното образование, стратегии, направления, ценности*, Авторски колектив. Пловдив: Унив. изд. „П. Хилендарски”, с. 103 – 115. // **Ivanov, S. (2012).** *Osnovi na interkulturnata dialogichnost v podgotvitelnata grupa na detskata gradina (6–7-godishni detsa).* – V: sb. *Savremennoto obrazovanie, strategii, napravleniya, tsennosti*, Avtorski kolektiv. Plovdiv: Univ. izd. „P. Hilendarski”, s. 103 – 115.

Кильовска, В., Кильовски, В. (2010). Интеркултурни аспекти на чуждоезиковото обучение. // В сб.: *Теория и практика на съвременното чуждоезиково обучение*, Авторски колектив, В. Търново: ИВИС, с. 145 – 159. // **Kilyovska, V., Kilyovski, V. (2010).** *Interkulturni aspekti na chuzhdoezikovoto obuchenie.* // *V. yb.: Teoriya i praktika na savremennoto chuzhdoezikovo obuchenie*, Avtorski kolektiv. V. Tarnovo: IVIS, s. 145 – 159.

Петрова (2007). *Моливко. Родна реч. Книга за учителя.* Велико Търново: Слово. // **Petrova (2007).** *Molivko. Rodna rech. Kniga za uchitelya.* Veliko Tarnovo: Slovo.

Porcher, L. (1995). *Enjeux du système éducatif: Le français langue étrangère.* Paris. Hachette, 132.

Тоцева, Я. (2016). Педагогически подход към интеркултурната комуникация, *Електронно научно списание Реторика и комуникации.* // **Totseva, Ya. (2016).** *Pedagogicheski podhod kam interkulturnata komunikatsiya, Elektronno nauchno spisanie Retorika i komunikatsii.*